PRELUAREA, ADAPTAREA ŞI LITERARIZAREA TEXTELOR ORALE ÎN REGISTRU DIALECTAL ÎN *DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE* AL ACADEMIEI

AQUISITION, ADAPTATION, LITERALIZATION OF ORAL TEXTS IN DIALECTAL REGISTER
IN THE ACADEMY'S *DICTIONARY OF THE ROMANIAN LANGUAGE*

(*Abstract*)

When the Academy's *Dictionary of Romanian language* (DLR) was being updated, some of the problems being discussed concerned developing an efficient process of analyzing the dialectological research results which were conducted within these national projects: *The New Romanian Linguistic Atlas by Regions* (NALR) and *The Romanian Linguistic Atlas by Regions* (ALRR).

Concerning aquisition, as quotations, of some fragments from oral texts in dialectal form which were collected and published within the same programs, these matters are discussed and technical solutions are offered in order to emphasize the specific features of regional speeches from different Daco-Romanian areas.

The arguments support the necessity of minimally "literalizing" the reproduction of oral texts in agreement with the way in which these kinds of materials were employed in previous series of DLR, and also in order to preserve the phonetic features in popular and regional forms from the literary language texts of previous centuries, which have been used as illustrative quotations in the academic dictionary's articles.

Keywords: lexicographical use of oral texts in dialectal form, literalizing, representation of specific features of regional speeches in the quotations of the Academy's Dictionary.

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

1. Aspecte preliminare

1.1. Motivaţie generală. Intervenţia de faţă urmăreşte, în concepţia noastră, să recomande lexicografilor corpusurile recente de profil general dialectologic şi, în acelaşi timp, să le ofere chei de lectură/interpretare pentru materialele de vorbire puse la dispoziţie de publicaţiile ce reprezintă valorificarea rezultatelor cercetărilor din cadrul programelor naţionale *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni* (NALR), respectiv *Atlasul lingvistic român, pe regiuni* (ALRR). Provocarea directă o reprezintă faptul că lexicografii din institutele de profil ale Academiei Române implicate în redactarea *Dicţionarului limbii române* (DLR) reiau şi refac seria Puşcariu a acestui tezaur (DA) pe baza unor surse bibliografice noi, care reflectă evoluţia limbii române în secolul scurs de la apariţia primelor volume ale DA.

1.2. Încadrarea demersului. Diferitele concretizări (volume de hărţi şi material necartografiat, glosare, „texte dialectale") din lucrările recente de geografie lingvistică românească, pe linia tradiţiei proiectării şi redactării volumelor din seriile anterioare ale Dicţionarului-tezaur, ce cuprind informaţii din *Atlasul lingvistic român* I şi II (inclusiv din volumul de texte publicat de Emil Petrovici), au fost deja incluse în lista de titluri a *Bibliografiei* DLR, de exemplu, sub siglele generale *ALR*..., *NALR*..., respectiv *T.DIAL*... (DLR 2006 D: XXI–XXII, LXX, LXXXIX). Mai mult, au fost publicate, ca *Anexe*, listele localităţilor din care se utilizează material (netipărit) cules în diferite anchete (începând cu aceea a lui Hasdeu şi ale Muzeului Limbii Române), inclusiv listele localităţilor-puncte de anchetă pentru ALR I şi II, ALRR şi NALR, chiar şi ale celor anchetate pentru diferite monografii dialectale şi glosare regionale (*vol. cit*., p. XCVI–CXLVI).

1.3. În pofida acestei exigente proiecţii documentare, în momentul de faţă s-au manifestat unele rezerve cu privire la informaţiile cuprinse în sursele de tipul amintit şi profilul Dicţionarului-tezaur, care ar fi „al limbii române", şi nu al „graiurilor" româneşti, al căror specific lexical ar putea constitui obiectul unor glosare reflectând variaţia diatopică a dacoromânei. Nu ne permitem, aici, o discuţie privind această viziune, în fond exclusivistă, dar amintim doar faptul că, în primul rând, publicaţiile de geografie lingvistică în discuţie nu înregistrează numai „regionalisme", ci reflectă, plenar, funcţionarea propriu-zisă, în situaţii de comunicare, a limbii române, a lexicului fundamental şi a vocabularului privitor la specificul social şi la mediul domestic rural, inclusiv prin terminologia diferitelor obiceiuri şi profesii tradiţionale, întregind tabloul de ansamblu al lexicului românesc, în diacronie şi în variaţie diastratică, diafazică, dar şi diatopică, aşa cum se prezintă lucrurile în volumele seriilor anterioare ale DLR.

1.4. Chiar şi pentru a furniza repere de orientare privind opţiunea de proiectare a seriei revizuite a DLR, considerăm că, implicit, prin demersul de faţă, aducem argumente în favoarea unei viziuni de cuprindere responsabilă,

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

măcar conform proiecţiei bibliografice amintite, în dicţionarul respectiv, a informaţiilor rezultate din cercetările privind graiurile dacoromâneşti.

Menţionăm faptul că discuţia de faţă trebuie completată şi cu referire la utilizarea, din perspectiva abordată, a textelor de tip „material necartografiat" (MN), parte componentă a volumelor de hărţi lingvistice din atlasele lingvistice româneşti, o problemă de care ne-am ocupat în prima parte a unui studiu complementar (Dumistrăcel *et alii* 2015: 20–39).

2. Cadrul teoretic şi practic al „literarizării" aşa-numitelor „texte dialectale" în DLR

2.1. Terminologie. Atunci când, în proiectarea formei revizuite şi actualizate a DLR se discută despre utilizarea, pentru documentare suplimentară, a corpusurilor de texte înregistrate şi publicate de dialectologi (în special în cadrul programelor naţionale NALR şi ALRR), printre rezervele exprimate este şi aceea că respectivele texte sunt „dialectale", aşadar ar privi studiul variaţiei diatopice a dacoromânei şi nu ar interesa actualizarea articolelor din dicţionarul tezaur.

În realitate, aşa cum am arătat şi altă dată (Dumistrăcel 2014: 120), adjectivul respectiv caracterizează doar una dintre trăsăturile textelor publicate în urma înregistrărilor din anchetele dialectale. Ţinând seama de elementele de bază ale întreprinderii, suntem, de fapt, în prezenţa unor texte *orale* (de vreme ce se înregistrează un anumit „canal", vorbirea), ce trebuie recunoscute, din perspectiva „mesajului", ca *etnotexte*, respectiv *sociotexte* (ultimul aspect exemplar ilustrat, de pildă, încă de culegerea *Graiul nostru*, vol. I, 1906), şi, numai din punctul de vedere al „codului", ca *texte dialectale*, trăsături cărora li se poate adăuga, pentru faza publicării, caracteristica de *texte transcrise fonetic*.

> În legătură cu aceste distincţii terminologice, trebuie reţinut şi faptul că prima iniţiativă de gen din România a fost prezentată de Al. Rosetti, în *Bulletin linguistique*, 1933, drept înregistrare de „textes oraux", sintagmă folosită apoi ca titlu pentru o serie de studii publicate sub semnătura lui Dumitru Şandru în revista respectivă.

Şi, de fapt, textele „orale" din corpusurile publicate de dialectologi au fost cu succes utilizate nu numai pentru studiul coordonării „în dacoromâna vorbită" (Magdalena Vulpe), respectiv al subordonării „în vorbirea populară românească" (Sabina Teiuş), ci şi din perspectiva pragmaticii (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Margareta Manu Magda), aspecte asupra cărora ne-am oprit pe larg, discutând problema utilizării textelor orale în registru dialectal ca date pentru exegeze lingvistice (Dumistrăcel 2014: *passim*). În aceste condiţii, surprinde orice îndoială în ceea ce priveşte necesitatea şi importanţa folosirii textelor în discuţie, ca informaţie şi enunţuri, în redactarea DLR (asupra proiectului privind includerea lor în *Bibliografia* lucrării, cf. *supra* § 1.2).

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

2.2. Antecedente. Fiind vorba despre continuarea seriei Puşcariu a DLR, trebuie să reamintim şi faptul, important, că surse similare au fost utilizate, în mod firesc, în seria la care ne-am referit; este destul să menţionăm doar monografii interdisciplinare cum sunt cele semnate de Ovid Densusianu, Tache Papahagi, Victor Păcală, Sofronie Liuba şi Aurelie Iana etc., la care putem adăuga culegerea *Graiul nostru*, dar şi texte şi glosare publicate în *Grai şi suflet*, *Bulletin linguistique* şi altele. Se impune evidenţa că textele orale publicate de dialectologi în ultimele şapte decenii se prezintă, ca profil şi valoare documentară, cel puţin la nivelul surselor de tipul celor pe care, selectiv, le-am citat anterior. Or, nu credem că, pentru o eventuală „uniformizare", s-ar putea opta pentru eliminarea informaţiilor din lucrări publicate în secolele al XIX-lea – al XX-lea. De fapt, în principiu, în aceeaşi măsură se pune şi problema utilizării informaţiilor de pe hărţile atlaselor lingvistice, ca şi din textele de tip MN, de care ne-am ocupat în articolul citat *supra*, § 1.4.

2.3. Acceptând ideea că se va ajunge la încheierea că *textele orale în registru dialectal* (în continuare: TOD) au deplin drept de cetate printre sursele documentare ale DLR, o problemă de principiu care se pune imediat este aceea a măsurii în care preluarea unor enunţuri din acestea şi reproducerea lor ca citate ilustrative în articolele dicţionarului vor răspunde necesităţii de a ilustra variaţia diatopică a dacoromânei, dat fiind faptul că normele de redactare ale acestuia prevăd folosirea unor paranteze privind circulaţia limitată a unor cuvinte, variante sau forme, de tipul (Ban.), (Bucov.), (Mar.), (Mold.), (Munt.), (Olt.) şi (Transilv.), ca să nu mai vorbim de indicaţia (dial. = dialectal). În aceste condiţii, considerăm că este greu de acceptat ca, după marcaje diatopice de acest fel, în corpul unui articol să apară citate în care trăsăturile regionale prezente în izvoare să fie ignorate, într-o măsură mai mare sau mai mică, utilizatorului livrându-i-se un enunţ în limba literară. Pe de altă parte, intervine şi faptul că în volume din seriile DA şi DLR, când, având statutul de citate, au fost preluate enunţuri din surse de tipul la care ne-am referit imediat *supra*, a fost frecvent reprodus aspectul regional/dialectal din publicaţia respectivă, indiferent de sistemul de transcriere folosit de autorii studiilor (aspect la care ne vom referi şi în cele ce urmează).

2.4. De altfel, opţiunea respectivă este chiar una fundamentată printr-un paragraf din secţiunea intitulată „Câteva îndrumări pentru folosirea Dicţonarului", ce urmează *Introducerii* la DLR 1965–1968: XVIII, sub forma unei liste de „*Semne speciale* folosite pentru a reproduce pronunţarea unor cuvinte regionale apărute în izvoare". Aici apar numai o parte din literele care nu se găsesc în grafia „oficială" a limbii române, cum sunt:

– literele ce constituie convenţii ad-hoc pentru reproducerea pronunţiei literare, de tipul *ĉ*/*ĝ*, pentru grafiile *c*/*g* + *e*, *i*, dar reprezentând şi africatizarea dentalelor *t*/*d* sau reflexe ale palatalizării bilabialelor *p*, *b*;

– *k′*/*g′* pentru grafiile *che*/*chi*, respectiv *ghe*/*ghi* sau reflexe ale palatalizării bilabialelor *p*, *b*;

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

– literele cu semne diacritice pentru pronunţii dialectale sau regionale propriu-zise, de tipul *ŝ*/*ẑ*, *ş′* (lipseşte „perechea” sonoră: *j′*), *t′*/*d′*, *n′*, *l′*;

– *k′*/*g′*, *h′*, reprezentând rezultatul palatalizării bilabialelor *p*/*b* + *i*, respectiv a labiodentalei *f*;

– semne marcând deschiderea vocalelor etc.

Observăm, în primul rând, că toate caracterele grafice cu diacritice la care ne-am referit iniţial au fost preluate chiar din sistemul de transcriere fonetică al ALR, cu o singură excepţie, *ŭ*, redând un „timbru rotunjit al consoanelor finale, în *bradŭ* ‘brad’”, această grafie prezentă în sistemul de transcriere fonetică utilizat, de exemplu, în *Graiul nostru* (unde, în schimb, apare şi *ĭ*, absent din lista DLR). În al doilea rând, remarcăm imprecizia formulării introductive din DLR: nu este vorba de sunete ce apar „în pronunţarea unor *cuvinte regionale*”, ci, în principiu, în pronunţarea oricăror cuvinte din TOD.

2.5. Ţinând cont de îndreptăţite puncte de vedere exprimate în favoarea simplificării transcrierii, exprimate de Andrei Avram (la care găsim frecvent referiri la distincţia ce trebuie făcută între „literarizare” şi „literalizare”, precum şi la exegeza privitoare la această problemă; cf. Avram 2014: *passim*), în continuare, atunci când analizăm modul cum au fost reproduse în volume din DA şi DLR citate din surse cu profil dialectal ne interesează problematica recunoaşterii, în redactarea articolelor din seria revizuită a DLR, a statutului TOD, din perspectiva alegerii, oricum simplificate, a fonetismelor capabile să reflecte, la diferite niveluri, specificul local al citatelor ilustrative. Precizăm, totodată, că nu ne-am propus recomandarea *anumitor norme de transcriere*, ci doar facilitarea opţiunilor, printr-o prezentare sumară şi prin analiza, la acelaşi nivel, a resurselor.

2.6. Observaţii generale privind transcrierea fonetică, punctuaţia şi grafia. Problema sistemelor diferite de transcriere (fonetică) intervine în special în ceea ce priveşte textele din surse de tipul celor la care ne-am referit în § 1.2 (în continuare [α]), dar există diferenţe de redare a fluxului vorbirii şi în ceea ce priveşte convenţiile grafice chiar în TOD din corpusuri în care se foloseşte sistemul de transcriere al ALR [β]. Astfel, în ALRT II, TD–Olt. sau Teaha, CN [β^1], se foloseşte punctuaţia şi ortografia scrierii oficiale, cu prezenţa virgulei, a punctului, a majusculelor etc., pe când în *Porţile de Fier*, TD–Munt., TD–Mold. Bucov., Bistr. N., Marin, Mărgărit 2005, s-a adoptat sistemul cu „bare oblice” (care marchează unităţi intonaţionale vs unităţi semantico-sintactice; cf. § 4.1.5.3), după cum s-a renunţat şi la majusculă etc. [β^2]. Or, în volume din DA şi DLR, sunt preluate enunţuri atât din surse din categoria [α], a căror reproducere nu poate fi modificată, cât şi din categoriile [β^1] şi β^2], situaţie în care, pentru nivelul DLR, cu cititori de diferite formaţii culturale, ne pare convenabilă adoptarea soluţiei din [β^1].

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

3. Constatări privind preluarea şi reproducerea TOD în DLR

Pe baza documentării pentru discuţia de faţă am constatat, în primul rând, că, în asigurarea bazei de date pentru redactarea DLR, nu se poate vorbi de respectarea unei conduite precise în ceea ce priveşte fişarea regionalismelor: din surse de profil regional ce fac parte din bibliografia dicţionarului nu au fost extrase cuvinte care este evident că interesau, şi nu numai din textele propriu-zise, ci chiar nici din glosarele lucrărilor respective. Prezentăm câteva situaţii:

> – În DLR X/5, nu figurează verbul (a) *stutăi* ‘a asmuţi’, înregistrat de D. Şandru (1937: 145), pentru Valea Almăjului, în enunţul *m-o stutăit ku kîńiy* (propunere de literarizare: „m-o stutăit cu cânii”); de remarcat că *Bulletin linguistique*, revista în care este publicat studiul lui D. Şandru, figurează în *Bibliografia* DLR;
>
> – În DLR XIV, nu figurează subst. *zecelnic* explicat ‘posesor de zece prăjini de pământ’ în glosarul de la vol. II din *Graiul nostru*; ambele volume din această culegere figurează, de asemenea, în *Bibliografia* menţionată.

Mai important este faptul că, în ceea ce priveşte „literarizarea”, în pofida aceloraşi norme generale, se procedează cu totul diferit, de la caz la caz (eventual de la volum la volum sau de la o echipă de lucru la alta), rezultatele, diferite, fiind „omologate” de comisia de revizie finală – dacă în atribuţiile acestei comisii intră şi o obligaţie de acest gen.

3.1. Pentru afirmaţia precedentă, prezentăm cazuri opuse de tratament ([a] şi [b]).

[a] preluare maximum literarizată: textul *Fáśĕ đį cu̯ǫ́jă đĕ áńin fárbă ńágră...; đį cu̯ǫ́jă đĕ frásîn,... vînătă* (ALRT II: 3) este reprodus sub forma: „Face de coajă de anin farbă neagră...; de coajă de frasin,... vînătă” (DLR XIII/3, s.v. *vînăt*).

[b] Pe de altă parte, constatăm preluarea cvasi-integrală, neselectivă, a semnelor privind trăsăturile populare sau dialectale, în cazuri cum sunt următoarele:

[b[1]] textul *De ti̯-o diot'$^{k'}$ át boreásă cu ót'$^{k'}$ i mńĕŕîi̯.. Ńimńícă să nu-s$^{t}\smile$h'íi̯ĕ* (ALRT II: 154) este preluat sub forma „De ti-o diot’at borească cu och**i** [sic!] mńerâi... Ńimńică să nu-s hiie” (DLR VI, s.v. *mieriu*);

[b[2]] textul *Tĭ-oĭ arunca/ În ńijlocu stîniĭ,/ În zburdu oilor,/ Şî-n żocu ńeilor* (GRAIUL, I: 298) este preluat sub forma „**Ți**-oi [sic!] arunca în ńijlocu stânii, În zburdu oilor, Şî-n żocu ńeilor” (DLR XIV, s.v. *zburdă*).

Pentru cazuri în care se procedează la literarizare, concludent este felul cum se reflectă cunoştinţele lexicografului în ceea ce priveşte valoarea semnelor ce marchează pronunţii dialectale sau regionale.

Ca exemplificare, prezentăm, în continuare, următoarele două situaţii:

[c] un i̯ (semivocalic), dintr-o pronunţie cu diftongare „ţărănească”, este interpretat ca plenison, ceea ce duce la forme literarizate false.

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

[c[1]] textul [o femeie duce] *o u̯ắlă cu ápă ş-o strái̯ţă cu n*^{u}*o̯u̯ă colăcúţ, vămi̯ḗr*^{i}*, şî nu̯o̯u̯ă luminúţă* [...] (ALRT II: 36) este transpus astfel: „O femeie duce o oală cu apă şi-o straiţă cu nouă colăcuţi, vămieri şi nouă luminuţă” (DLR XIII/1, s.v. *vămier*, ‘colac mic care se dă de pomană la înmormântare’; de la *vamă*).

S-a obţinut, astfel, un cuvânt trisilabic **vămier*; de fapt, forma de plural în graiul din Crişana este bisilabică.

[c[2]] textul *cîn vedĭa pe śineva venĭind pe drum* […] *da vĭéstă la oameniĭ care munśĭa* (GRAIUL, I: 5–6) este transpus astfel: „Cîn’ vedea pe cineva venind pe drum…, da viestă la oamenii care muncea” (DLR XIII/2, s.v. *veste*). În felul acesta, s-a obţinut un cuvânt trisilabic; transcrierea literarizată a cuvântului la care ne referim trebuie să fie *vestă*;

[d]) -^{u}(final, afon) este interpretat ca vocală plenisonă; textul *îi̯ prę verd'i̯óc grî̯u vost*^{u}*, mai̯ lásă-l să se cu̯ácă* (Teaha, CN: 280) este transpus astfel: „Îi pre verdioc grîuu vostu, mai lasă-l să se cuacă” (DLR XIII/2, s.v. *verdioc*); or, adjectivul posesiv, în graiul crişean, se pronunţă *vost* (monosilabic), nu *vostu*.

3.2. În expunerea de faţă, pentru discuţia anunţată, selectăm, ca şi până acum, exemple doar din câteva izvoare de TOD, reprezentând folosirea sistemelor de transcriere de tipul [α] (GRAIUL, BL – Şandru) şi de tipurile [β[1]] (ALRT II, TD–Olt., Teaha, CN) şi [β[2]] (TD–Munt., TD–Mold. Bucov.).

4. Examinarea nivelurilor de reprezentare a trăsăturilor fonetice care ilustrează vorbirea „populară”, „regională” şi „dialectală”

4.0.1. Pentru completarea bazei documentare a DLR în ceea ce priveşte TOD avem în vedere şi excerptarea altor corpusuri recente, dar analiza de faţă porneşte, în primul rând, de la culegerile realizate în cadrul programelor NALR şi ALRR. Dat fiind locul important pe care îl ocupă acestea, în general, în literatura şi în exegeza de specialitate de astăzi, termenul nostru de referinţă îl reprezintă sistemul de transcriere fonetică al *Atlasului lingvistic român*, adică cel implementat de Puşcariu – Pop – Petrovici de la primele publicaţii din acest prim proiect naţional, sistem prezentat în tabelele care însoţesc fiecare volum de hărţi şi de texte din seriile ALR I, ALR II, NALR şi ALRR (Bistriţa-Năsăud, Porţile de Fier etc.), pentru texte cu transcrierea de tip [β[1]]. Pentru texte cu transcrierea de tip [β[2]], începând cu TD–Munt. 1973: XVII–XVIII, XXVII, lista a fost completată cu indicaţiile privind folosirea „barelor oblice”.

4.0.2. Reprezentând, de la începutul investigaţiilor pentru seriile NALR şi ALRR, „abecedarul” de instruire a anchetatorilor, aceste liste capătă statut de LEGENDA, adică de adevărată cheie de lectură pentru orice utilizator al hărţilor şi al textelor de tip MN, respectiv al TOD, dar devine un ghid indispensabil pentru preluarea şi transliterarea enunţurilor din astfel de izvoare de către lexicograf. Ignorarea lor, în lipsa instruirii speciale a lexicografilor, sau neglijarea lor pot duce la anomalii privind rezultatele literarizării, aşa cum s-a putut constata mai sus, în analiza diftongării „ţărăneşti”, a lui *-u* /final/ etc.

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

4.1. Secţiuni. Lista pe care o discutăm, intitulată *Transcrierea fonetică*, are secţiunile următoare: prima, fără titlu, [A], cuprinde inventarul tuturor literelor folosite în transcrierea fonetică a atlaselor, inclusiv a celor utilizate cu semne diacritice, de la *a* la *ź*; [B] „Semne diacritice”; [C] „Alte semne”; [D] „Prescurtări”. Pentru discuţia de faţă, pornim de la fapte cu caracter grafic general şi de la cele care reprezintă simboluri în legătură cu defăşurarea anchetei, utile pentru interpretarea felului cum este reflectată şi redată vorbirea, pentru a ajunge la cele care reprezintă fapte de transcriere fonetică propriu-zisă în legătura cu sunetele. Ca punct de referinţă, pornim de la ALRT II: IX–XIV.

4.1.1. În afara abrevierilor curente din lucrările de lingvistică (privind categorii gramaticale, idiomuri etc.), din secţiunea [D] sunt de reţinut, pentru elemente ale paraverbalului, [AL] „formă rostită allegro” şi [L] „formă rostită lento”; paralel, ca semne convenţionale-simboluri privind reacţii ale subiecţilor la întrebarea anchetatorului şi la intervenţii, respectiv observaţii ale acestuia, apar: [ε] „arată că informatorul a ezitat înainte de a da forma pe care o reproducem”; [k] „pus înaintea unui cuvânt arată că informatorul s-a corectat”; [σ] „pus înaintea unui cuvânt arată că anchetatorul a sugerat cuvântul”; [R] „formă recentă”. Menţionăm că, pe parcurs, în ceea ce priveşte intervenţiile anchetatorului, s-a adăugat [ρ] pentru a marca revenirea asupra întrebării, insistenţa anchetatorului, iar în ceea ce priveşte indicarea vârstei ori a sexului utilizatorilor unui cuvânt sau ai unui fonetism, [T] „tinerii”, [V] „vechi”, [B] „bătrânii”, [F] „femeile”, majoritatea preluate din inventarul de semne şi simboluri de la volumele de hărţi. S-au adăugat şi alte simboluri: # [= termenul întrebat nu există], ∞ [= obiectul sau obiceiul nu există în localitate), * [= informator ocazional].

4.1.2. Cele mai multe dintre „semnele” din secţiunea [C] reflectă preocuparea de *prevenire* a lectorului: exactitatea formelor aparent aberante, pronunţii indistincte, pronunţarea într-un singur grup fonetic a două sau mai multe cuvinte deosebite în scrierea obişnuită (fenomenul de *sandhi*); în sfârşit, simbolul [!] este întrebuinţat pentru a indica „ilaritatea” subiectului sau a celor de faţă în timpul anchetei în legătură cu fapte înregistrate ca atare.

4.1.3. În secţiunea [B] sunt inventariate semnele diacritice ce însoţesc literele obişnuite ale alfabetului limbii române, în transcrierea fonetică, pentru a marca pronunţii în special dialectale, dar şi articulări „normale” ori chiar accidentale.

4.1.3.1. În ceea ce priveşte vocalele: nazalitatea şi afonia (în diferite grade); grade ale închiderii şi deschiderii; caracterul semivocalic; diftongii cu elemente egale; accentul (principal, secundar, dinamic); lungimea şi scurtimea; nuanţe vocalice intermediare.

4.1.3.2. În ceea ce priveşte consoanele: gradul palatalizării; articularea incompletă a nazalelor.

4.1.3.3. Pentru vocale şi consoane: gradul de perceptibilitate.

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

Menţionăm că „semnele” respective, de interes deosebit pentru foneticieni, reprezintă, cumva, scoaterea în factori comuni a celor întrebuinţate în redarea pronunţiilor dialectale ale consoanelor din secţiunea la care ne referim în continuare.

4.1.4. Cea mai cuprinzătoare secţiune a listei pe care o prezentăm, tot sumar, o constituie tabelul [A], tinzând spre complet, al sunetelor ce reflectă variaţia diatopică a limbii române, ordonat după lista alfabetului românesc, căreia i s-au adăugat, ad-hoc, câteva litere împrumutate din alte alfabete; o situaţie specială: sunt inserate şi litere ale alfabetului grecesc, pentru reproducerea unor sunete din dialectele româneşti sud-dunărene (de tipul δ, γ, ρ).

> Menţionăm, pe de altă parte, că pentru fiecare literă de bază sau cu diacritice este dat corespondentul „cel mai apropiat” din sistemul de transcriere fonetică propus de Daniel Jones în 1928 şi omologat de „Association Phonétique Internationale” şi, de asemenea, faptul că prezentăm cele mai importante nuanţe de pronunţie, numai pentru anumite litere marcate cu anumite diacritice (necuprinse în secţiunea [B]).

4.1.5. Ne oprim numai asupra unora din cele mai importante nuanţe de pronunţie şi doar pentru anumite sunete, marcate prin litere cu anumite diacritice (necuprinse în secţiunea [B]) care pot provoca dificultăţi de interpretare lectorului nespecializat în fonetică. Avem în vedere litere cu diacritice fără corespodent grafic în scrierea normală, după ALRT II, dar şi pentru alte situaţii (marcate cu +), care nu sunt cuprinse în „Transcrierea fonetică”, ci pot fi recunoscute în descrierea trăsăturilor fonetice ale unor graiuri. Precizăm, totodată, că selecţia pe care o prezentăm în continuare, cu titlu de exemplificare, are în vedere următoarele fapte:

– în principiu, situaţiile de interpretare şi de transcriere care intervin în ceea ce priveşte palatalizarea consoanelor în graiurile din Moldova, menţionând faptul că un tablou de ansamblu în privinţa acestui fenomen, după amănunţite discuţii din corpul studiului, a fost realizat de Avram 2014: 16–17, autor care pune accent pe identificarea etimonului regionalismului;

– nu interesează, aici, de exemplu, nuanţele de închidere a unor vocale (*e* sau *o*), nazalizarea vocalelor, respectiv anumite grade şi nuanţe de înmuiere şi palatalizare a dentalelor, velarizarea consoanei *n* etc., situaţii în care sunetul de bază este uşor recunoscut, indiferent de semnele diacritice care însoţesc litera.

4.1.5.1. Vocale:

ä → [e] „cea mai deschisă vocală din seria anterioară... în bucovineanul *päle = piele*”

ö = „vocală anterioară labială, cu deschidere mijlocie... în ung. *cör* ‘cerc’ ”

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

ü = „vocala cea mai închisă din seria anterioară labială; în magh. *fül* ʻureche’”

4.1.5.2. Consoane:

ĉ → [*ce*], în munt. *ĉer* = *cer* (dar şi *ĉine* = *cine*)
č → [c + e, i], în maram. *čăr* = *cer*, *čînč* = *cinci*
ć → [t + e, i], în băn. *fraće* = *frate*, *ćinăr* = *tânăr*
+ĉ → [*che, chi*], în *veĉe* = *veche*, *oĉ* = *ochi*, în graiuri din Transilvania
ḑ → [z], în mold *ḑîc* = *zic*
ĝ → [*ge*, *gi*], în munt. *ĝer* = *ger*, *ĝinere* = *ginere*
+ĝ → [d + e̯a], în transilv. *ĝal* = *deal*
+ĝ → [*ghe*, *ghi*], în *ĝem* = *ghem*, *ĝimpe* = *ghimpe*, în graiuri din Transilvania
ğ → [g + e, i)], în maram. *ğăr* = *ger*
+g′ → [b + i], în mold. *g′ini* = *bine*
+g′ → [v + i], în mold. *g′iţăl* = *viţel*
χ → [h], în munt. *χaină*
+h′ → [f + i], în mold. *h′ir* = *fir*
k′ → [p + i], în mold. *k′iŝor* = *picior*
+ń → [m + i], în mold. *ńic* = *mic*
+s → [f + i], în maram. *sir* = *fir*
ŝ → [ĉ], în mold. *faŝi* = *face*
ŝ → [f + i], în mold. *ŝir* = *fir*
ś → [ĉ] în băn. *śinś* = *cinci*
y → [v + i] în mold. *yin* = *vin*
+z → [v + i] în maram. *zin* = *vin*
ẑ → [g + e, i], în mold. *ẑer* = *ger*, *ẑinere* = *ginere*
+ ẑ → [v + i] în mold. *ẑin* = *vin*
+ ẑ → [j + o, u], în mold. *ẑoc* = *joc*, *ẑug* = *jug*
ź → [ĝ] în băn. *źană* = *geană*.

4.1.5.3. Iată şi simbolurile introduse în transcrierea „cu bare oblice” a TOD din programe NALR şi ALRR, care indică organizarea sintactică a enunţurilor orale, respectiv limitele unităţilor de intonaţie:

/ (bara simplă) marchează limita unei unităţi melodice cu inontonaţie non-terminală (corespunzând, în linii generale, virgulei din grafia oficială);

// (bara dublă) marchează limita unei unităţi melodice cu intonaţie terminală (corespunzând punctului, respectiv semnului punct şi virgulă).

Barele marchează şi limita unităţilor melodice cu intonaţie „de suspensie” (cf. TD–Munt. 1973: XVIII, XXVII).

4.2. Coroborată cu prezenţa tipurilor de fonetisme constatate în articularea neologismelor pătrunse în graiurile dacoromâneşti, pe baza hărţilor din ALR I şi ALR II, ierarhizarea faptelor fonetice care, în principiu şi de fapt, pot constitui şi constituie provocări în literarizarea pronunţiilor „dialectale”, reflectate numai parţial în listele din paragraful precedent, poate fi raportată la

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

o propunere de sistematizare de ansamblu cum este cea pe care o prezentăm în cele ce urmează, *apud* Dumistrăcel 1978: *passim*.

4.2.1. Terminologie. Preluăm, după *op. cit*., următoarele accepţiuni ale termenilor de bază utilizaţi în continuare: *populare* sunt fonetismele „care se întâlnesc în graiurile din toate sau din cea mai mare parte a provinciilor istorice"; *regionale* sunt fonetismele „care apar în arii continui, dar mai ales izolate, în cadrul unor unităţi dialectale care, în privinţa trăsăturilor esenţiale, se deosebesc unele de altele"; sunt numite *dialectale* „faptele care caracterizează arii unitare dialectale, delimitate ca atare mai mult sau mai puţin precis", relativizare datorată criteriilor, deosebite, privind stabilirea subdiviziunilor teritoriale ale dacoromânei (Dumistrăcel 1978: 106; 164; 200, cu dezvoltări ale enunţurilor citate şi exemplificări minime).

Tabloul de ansamblu al fonetismelor curente în pronunţarea cuvintelor vechi şi neologismelor în graiurile dacoromâneşti a fost prezentat, în *op. cit*., după următoarele criterii: [Partea I] Fonetisme reprezentând rezultate ale evoluţiei interne; [Partea a II-a] Fonetisme regionale de provenienţă străină.

4.2.2. Secţiunile din [I] sunt următoarele: [1] Fonetisme cu caracter de regularitate specifice vorbirii comune, populare, regionale şi dialectale; [2] Fonetisme care se explică prin procese de coarticulare generalizate în grade diferite sau individuale; [3] Forme accidentate; [4] Modificări de accent.

> La rândul său, [I.1] cuprinde diviziunile [I.1.1] Tendinţe ale vorbirii (de fapt, ale *pronunţării*) comune; [I.1.2] Fonetisme populare; [I.1.3] Fonetisme regionale; [I.1.4] Fonetisme dialectale. În [I.2] sunt analizate rezultatele proceselor de acomodare, asimilare, propagare, diferenţiere, disimilare, sincopare, metateză şi ale reducerii şi creării de grupuri consonantice. Fonetismele „accidentale" prezentate în [I.3] sunt datorate procesului de etimologie populară şi aşa-numitei „deformări" a împrumuturilor). Modificările de accent analizate ([I.4]) rezultă prin analogie, încadrare morfologică şi prin mutarea accentului spre începutul sau spre sfârşitul cuvântului.

Partea a [II-a] are ca principal obiect preluarea, în împrumuturile lexicale din diferite areale ale dacoromânei, a unor fonetisme de origine germană, maghiară şi din diverse limbi slave.

4.2.3. Din perspectiva preluării *minimum* literarizate, în DLR, a enunţurilor din TOD, avem în vedere două categorii de fapte fonetice din secţiunile precedente: cele *irelevante* lexicografic şi cele *relevante* din aceeaşi perspectivă.

4.2.3.1. Considerăm ca *irelevante* pentru redactarea DLR şi pentru utilizatorul acestuia următoarele categorii de fonetisme (trimitem la mărcile numerice de mai sus):

– tendinţe ale pronunţării comune ([I.1]) cum sunt afonizarea finalei cuvântului, diftongarea vocalelor sau evitarea hiatului (*op. cit*., p. 65–106);

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

– fonetisme „dialectale” (I.1.4]), atunci când faptele caracterizează graiuri din subdialectul de tip „nordic” (*ĝ* : *ź*/*ź*; *ĉ* : *ŝ*/*ś*; *z* : *ʒ*; *j* : *ź*/*ź*), palatalizarea dentalelor, *că-* : *k'e-* etc., sau când acestea sunt specifice graiurilor din subdialectul sudic (*ş* : *ş'*; *j* : *j'*; p. 202–236);

– fonetisme regionale (din [I.1.3]) cum sunt prezenţa lui *-u* (final), palatalizarea labialelor şi a labiodentalelor, fenomene ce ar putea fi luate în consideraţie doar la nivelul preluării minimum literarizate (p. 165–185).

4.2.3.2. După aprecierea noastră, sunt *relevante* pentru utilizatorul DLR categorii de fonetisme pe care le prezentăm în ordinea inversă a importanţei lor pentru reflectarea de ansamblu a specificului nonliterar al limbii române; distingem între o clasă de „coloratură particulară” şi una de „caracterizare pregnantă”.

4.2.3.2.1. Fapte de „coloratură particulară”:

– fonetisme care se datorează influenţei a diferite limbi străine (II; *op. cit*., p. 307–368);

– formele „necanonice” care sunt rezultatul articulărilor de tipul „acomodare”, „asimilare”, „propagare”, „diferenţiere”, „disimilare”, „sincopare”, „metateză” sau reprezintă reducerea şi crearea de grupuri consonantice, formele „accidentale” (de tip „etimologie populară”), ca şi modificările de accent (p. 289–302);

– fonetisme din categoria „regionale” (cf. [I.1.3]): *ă* (protonic): *a*; închiderea vocalelor (finale) *-ă* şi *-e*; *e* (precedat de *d*, *t*) : *ă*, ca şi sonorizarea fricativelor şi oclusivelor în grupuri cu sonante (în graiurile subdialectului sudic şi în cele din Crişana (p. 165–196));

– fonetisme din categoria „dialectale” (cf. I.1.4), de tipul *h* : *ø*/*c*; *v* : *f*; *z* : *j*; *ĉe* (*ĉi*) : *k'e* (*k'i*) (p. 236–244);

4.2.3.2.2. Fapte de „caracterizare pregnantă” sunt fonetismele „populare”, clasificate în:

– „transformări determinate de un anumit context fonetic” printre care, de exemplu, „fonetismele cu caracter de regularitate”: *e* : *i*; *o* : *u*; *e* : *ă*; *ęa* : *a*; *i* : *î*; *a* : *ă*; *ă* : *á*; *ă* : *â*/*î*, finalele dure *ţ*, *z*/*ʒ*/, *j* (p. 109–139);

– „fonetisme spontane realizate ocazional” (*ø* : *a*; *ø* : *h*; *î* : *u*; *u* : *î*; p. 140–147);

– „fonetisme analogice” propriu-zise (*ø* : *i* – final afonizat –, *i-* : *î-*) şi „fonetisme analogice rezultate din încadrarea morfologică”: desinenţe, diftongări şi alternaţe fonetice (p. 147–162);

– fonetisme care se explică prin procese de coarticulare, generalizate în diferite grade sau individuale (p. 250–287; să nu pierdem din vedere faptul că în TOD avem înregistrate *idiolecte*).

În special fonetismele prezentate mai sus aparţin categoriei de care trebuie să se ţină seama în preluarea minimum literarizată, în DLR, a enunţurilor din surse „dialectale”, întrucât reflectă pronunţii curente, (astăzi) ne-literare, ale vorbirii româneşti, chiar dacă negeneralizate teritorial. De altfel, în paragrafe

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

finale ale secţiunilor pe care le-am prezentat anterior, sunt făcute trimiteri constante la exemple similare (cuvinte vechi şi neologisme) din texte de diferite genuri din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, de exemplu din scrieri începând cu cele ale lui Dimitrie Cantemir, Anton Pann, Dinicu Golescu, ale poeţilor Văcăreşti şi Conachi, până la Petru Maior, Şincai, Budai-Deleanu, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, Eliade, Bolliac, Negruzzi, Russo, Alecsandri, Hasdeu, Slavici, Eminescu, Ibrăileanu sau Coşbuc (*op. cit*., p. 114–115; 120–121; 125–126; 135–136; 140–141; 152–153; 161–162).

4.2.4. În continuare, prezentăm numai situaţia câtorva dintre fonetismele „populare" din TOD care sunt atestate în diverse texte şi în opere ale unor scriitori din diferite zone ale ţării, discutate de Dumistrăcel 1978.

> Precizăm că, în continuare, exemplele citate reprezintă: (a) cuvinte vechi, citate în Dumistrăcel 1978; (b) neologisme din limba veche literară, după *op. cit*.; (c) neologisme din graiurile populare, după aceeaşi sursă. Prin această confruntare, urmărim să evidenţiem „vigoarea" fenomenelor la care ne referim. Totodată, menţionăm faptul că, în funcţie de limitarea, asumată, a obiectului de studiu, luăm în discuţie în primul rând fonetisme din subdialectul moldovenesc.
>
> Exemple (selectiv):

– *e* : *i*; (a): *judicată*, *bilşug*, *cânticel*, *turlili* (pl. a., la Odobescu); *op. cit*., p. 115; (b): *diputat*, *sicret* (la Pann), *sinat* (Dinicu Golescu), *cadinţă*, *tridint* (Eliade), *influinţă* (Negruzzi); *op. cit*., p. 115; (c): *diputat*, *călindar*, (a) *diborda*, (a) *diclăra*, *profisoară* (p. 110–111);

– *o* : *u*; (a): *martur* (Alexandrescu); (b): *arbur*/*e*/ (Maior, Eliade, Negruzzi), *secul*, *articul* (Russo), *pericul* (Alecsandri); *op. cit*., p. 120; (c): *arbur*, *avucat*, *doctur*, *camfur*, *pretur*, *batuză* (p. 117–118);

– *e* : *ă*; (a): fonetism curent în scrieri ale lui Russo, Alecsandri, Iancu Văcărescu, Eliade, Alexandrescu, Bolintineanu; (b): *sănat*, *răvoluţie* (Petru Maior, Budai-Deleanu); în diferite texte: *posăsie*, *opsărvaţie*, *săcret*, *săcţie*, *răspectiv* (p. 125); (c): *closăt*, *săchestru*, *sănat*, *gazătă*, *şăf*, *luţărnă*, *răcipisie* (p. 121–123);

– *i* > *î*; (a–b): situaţia este similară cu cea prezentată pentru fonetismul precedent; (c): *permisîie*, *consîlier*, *pozîţîie*, *muzîcă*, *zînc*, *maşînă*, *şîfoner*, *corajîie*, *ţîgaret*, *ḑînc* (p. 127–128);

– *a* > *ă*; (a): *bălaur*, *păhar*, *scăieţi* (Budai-Deleanu), *sărmală* (Russo); p. 136; (b): *grămatică*, *sălutare* (Eliade), *păradie* (Dinicu Golescu), *băgătel*, *bărbărie*, *bătistă*, *căpital*, *cărieră*, (a) *grătula*, *răport* (Anton Pann), *măşină*, *tirănie*, /istorici/ *lătini* (Maior), (a) *tirăni* (Şincai), *orgănizător* (Russo); p. 136; (c): *călindar*, *cănţălărie*, *jăndar*, *cădastru*, *căsaţîie*, *cătolic*, *dăntelă*, *gărdian*, *băratcă* (p. 131–134).

4.2.5. Cu scopul de a ilustra manifestarea libertăţii de redare, în scriere, a pronunţiei regionale, moldoveneşti în cazul de faţă, ne referim la aspectul

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

fonetic al operei de început a lui Alexandru Philippide, un lingvist despre care Eugeniu Coşeriu scria, printre altele:

> „Philippide vorbea şi – mai ales – scria foarte bătrâneşte. Adică el scria o moldovenească ce nu mai era moldovenească cultă a intelectualilor din vremea lui" (Coşeriu 1996: 104).

În fond, scrisul lui Philippide ilustra registrul fonetic al vorbirii moldoveneşti, căruia lingvistul respectiv îi atribuia, şi tacit, statutul de „dialect literar", protestând, la rigoare, faţă de ceea ce el numea „despotismul de la Bucureşti" cu privire la „muntenizarea" limbii literare (Philippide 1910: 47 şi *passim*; avem în vedere, printre altele, o polemică a acestuia cu Gustav Weigand). Iată fonetisme preluate, în (re)tipărirea recentă, a unora dintre primele opere lingvistice ale lui Philippide, asupra cărora editorii ne atrag atenţia, sub titlul „forme dialectale moldoveneşti" (citǎm doar unele exemple, fără precizările tehnice de context fonetic): *celalalt*, *macar*, *nacaz*; *asămănare*, *galbăn*, *înşălăciune*, *înţăles*, *răpede*; *aşază*, *greşală*, *însamnă*; (să) *arăte*; (a) *mulţămi*; (a) *ave*, ~ *be*, ~ *dispăre*; (a) *întra*, *întroducere*; *articul*, *secul* (Philippide 1984: I–LIII).

Este în afara oricărei discuţii faptul că un atare nivel al reproducerii fonetismelor regionale este obligatoriu în preluarea TOD din Moldova, dar şi din zone ale dacoromânei în care sunt prezente aceleşi fapte lingvistice.

5. „Etnotexte" şi „sociotexte"

Caracteristica expunerilor din volumele de aşa-numite „texte dialectale" ce prezintă interesul lexicografic de a constitui mai ales *etnotexte* (dar şi *sociotexte*) şi necesitatea utilizării lor în DLR sunt uşor de dovedit şi prin extragerea, din acestea, a unor citate ilustrative pentru graiurile din Moldova cuprinzând lexic „normal" ce poate fi valorificat mai ales din perspectivă semantică, dar şi pentru completarea informaţiei privind vocabularul general al limbii române (presupuse arhaisme, derivate, neologisme pentru care nu există atestări în DA sau DLR etc.). Selecţia de citate care urmează reprezintă, totodată, prilejul pentru exemplificarea nivelului propus în ceea ce priveşte preluarea într-o minimă literarizare.

5.1. Discuţia de faţă este, de fapt, şi urmarea stării de spirit provocate de confruntarea lexicografilor cu acumularea, pe baza rezultatelor cercetărilor dialectologice, a unui fond impresionant de informaţii ce depăşesc, aparent, posibilităţile şi normele obişnuite de redactare a unui dicţionar cu articole având şanse de a se prezenta ca structuri organice accesibile, şi nu ca simple inventare de atestări de sensuri şi variante (cf. Dumistrăcel *et alii* 2011: 232–234). Pe lângă faptele discutate în articolul citat, o ilustrare pregnantă a importanţei informaţiilor lexicale din graiuri pentru istoria vocabularului limbii române o constituie şi o analiză a *Dicţionarului graiurilor dacoromâne sudice* (în continuare: DGDS). În pofida dificultăţilor operaţionale provocate de multipla „explozie informaţională" în discuţie, recunoscută ca atare chiar de

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

către dialectologi, adevăratele descoperiri, prin raportare la datele existente în DA şi DLR, în ceea ce priveşte bogăţia semantică, de la nivelul *vorbirii*, a unor cuvinte din fondul principal lexical (cum sunt *furcă* ori *masă*), existenţa unor sintagme ce completează informaţiile privind spaţiile pragmatico-discursive în care apar cuvinte din aceeaşi categorie (de ex., *babă de capete* 'femeie bătrână care pregăteşte prescurile şi *capetele* pentru pomeniri, parastase...'), dar mai ales atestarea unor sensuri care justifică logic etimologii (sensul 'a mărunţi pământul, amestecându-l cu baligă [la răsadniţă]', al vebului /a/ *câlţui*) sunt numai câteva dintre probele ce au fost aduse în favoarea utilizării, selective, desigur, a corpusurilor „dialectale", pentru profilul şi conţinutul seriei revizuite a DLR (cf. Hreapcă 2012b: *passim*).

5.2. Pentru a susţine punctele de vedere expuse în paragrafele anterioare, selectăm, din primul volum al culegerii TD–Mold. Bucov., fragmente din expuneri tematice privitoare la practici din domenii ale culturii materiale şi din zone ale spiritualităţii populare în care apar elemente lexicale a căror prezenţă ca articole sau cu statutul de completări la articole din DLR apare nu numai ca firească, ci şi, credem, obligatorie. Avem în vedere următoarele situaţii: sensuri aparte ale unor cuvinte din fondul lexical uzual (*bute*, /a/ *dura*, *gulere*); derivate de la astfel de cuvinte (*arămoi*, /a/ *focări*, *mălăiele*, *cărămidăriu*); sensuri contemporane ale unor cuvinte considerate „învechite" sau aparente arhaisme (/a/ *zământi*, cf. *zământoc*, *lichium*); neologisme din vorbirea curentă neatestate în dicţionare (*vermuz*); în sfârşit, selectăm şi regionalisme propriu-zise (*sprimblă*). Aşa cum anticipam, schema prezentării noastre constă în trimiterea la textul original, din volumele tipărite [paragraful A] (pentru *bute*, dăm, totuşi, o transcriere apropiată de forma publicată în izvorul menţionat; în cazurile următoare limitându-ne la o simplă trimitere la sursă); în [B] prezentăm o variantă cu relevanţă dialectală; pentru care reproducem contexte mai extinse; în sfârsit, în [C] propunem, paralel, o variantă cu literarizare maximă, dar cu relevanţă regională şi populară, utilizabilă lexicografic.

5.2.1. Sensuri aparte ale unor cuvinte din fondul lexical uzual: ***bute***; (a) ***dura***; ***gulere***

α. ***bute***, în *butea casei*, 'casa de locuit, locuinţa propriu-zisă, cu raportare la ansamblul gospodăriei ţărăneşti'

– în DA I/I: *bute*, cf. [4] „parte a morii (nedefinită mai de aproape) H.X.130"

[A]

În TD–Mold.Bucov, I/1, p. 30, r. 24–26.

şî ◡ n̦i̯-o ars... şî i̯ĕ̈sîli la yíti̯/ uni̯-e̋ráu̯| legáti̯// n̦i̯-o rămás núma... bútẹa cásîi̯ cúm◡îi̯ zíŝim noi̯/ şî yíti̯li şi̋ copáŝi̯ // [...] [Ce înseamnă asta... „butea casei"?] núma símpla cásâ// núma símpla cásâ// cása n-o fos... ársî// ábsolu dilóc// nú◡n̦i̯-o rămás/dicít símpla cásî//ásta-n̦sámnâ//

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

[B]

Şî ni-o ars… şî iesîli la yiti, uni-erau legati. Ni-o rămas numa... butea casîi cum îi zîsim noi, şî yítili şî copaşii. [...] [Ce înseamnă asta... „butea casei”?] *Numa sîmpla casâ. Numa sîmpla casâ. Casa n-o fost... arsî. Absolut diloc. Nu ni-o rămas dicît simpla casî. Asta-nsamnâ.*

[C]

Şî ni-o ars... şî iesîli la viti, uni-erau legati. Ni-o rămas numa... butea casîi cum îi zîcim noi, şî vitili şî copacii. [...]. [Ne-a rămas] *numa sîmpla casâ. Casa n-o fost... arsî.* [...] *Nu ni-o rămas dicît simpla casî.*

β. (a) ***dura*** ‘a ciopli cu barda, pentru a le potrivi destinaţiei, bucăţile de lemn din care se fac doagele unui butoi’;

– cf., în DLR I/6: (a) ***dura***[2] (complementul indică poduri, corăbii, drumuri, clădiri etc.) 1. „a construi, a clădi, a zidi”, respectiv 2. (complementul indică diferite obiecte) „a confecţiona, a face, a alcătui”, dar şi *dúră*, s.f. 1. (popular) „roată plină (de metal sau de lemn), fără spiţe şi fără butuc”; (rar) „trunchi mic de arbore...”; „(rar) bucată de lemn care se obţine prin retezarea buştenilor la capete şi care se foloseşte pentru foc”; (rar) „rotulă”; 2. (popular) „rotiţa scripetelui de la iţele războiului de ţesut”; pentru etimologie se trimite la *dura*[1] „interjecţie”

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 132

[B]

Duaîili [...] *pentr-om butoi trebui sî h´iii uscati* [...]*, pot sî h´iii şî durati; dacî nu sînt durati, li iei li durez... cu barda; dipi şi l-ei durat, di-acole li... pui şî li... trag cu feţălnicu, li trag la masî, dpi şi le-am tras la masî, li pui pi şerc.*

[C]

Doagili [...] *pentr-un butoi trebui sî fiii uscati* [...]*, pot sâ fiii şî durati; dacâ nu sînt durati, li iei, li durez... cu barda; dipi ci l-ei durat, di-acole li pui şi li trag cu feţălnicu, li trag la masâ, dipi ci le-am tras la masâ, li pui pi cerc.*

γ. ***gulere*** [pl] ‘pomană, constând dintr-un colăcel, un ban şi o batistă, care se dă la groapă, la înmormântare’; în DA II/I: [a] „fâşie de pânză cu care se leagă lumânarea la mort”; [b] „batistă sau fâşie de pânză nouă la unul din colţurile căreia este legată o lumânare; se dă de pomană pentru morţi”

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 229, r. 7–12; cf. r. 5

[B]

Şi p-urmă-l duce la gruapî. La gruapî [...] *i-mparte... nouo* [...] *douosprâzece gulere se spune la noi… Cu cîte un colăcel, un ban şi o batistă.* [Şi „gulere” se cheamă astea, colăcelul, banul, batista…?] *Aşa! Da!, gulere.* [Dar nu-i... ceva mai nou?!] *Nu-nu nu, nu-nu!* [E din vechi aşa?] *Dîn vechi! Dîn vechi, dîn bătrîni, aşa ăi spune gulere...*

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

[C]

Şi p-urmă-l duce la gruapâ. La gruapâ [...] i-*mparte... nouo* [...] *dousprâzece gulere se spune la noi... Cu câte un colăcel, un ban şi o batistă.* [...] *Dân vechi, dân bătrâni, aşa îi spune, gulere...*

5.2.2. Derivate de la cuvinte din fondul lexical uzual: ***arămoi***; (a) ***focări***; ***mălăiele***; ***cărămidăriu***

α. ***arămoi*** ‘rachiul de calitate, cel mai tare, care curge întâi, la distilat’ (cf. *fruntea rachiului*, *picuş*)

– în DA I/I: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 84, r. 5–6, 19–20

[B]

Aŝela dintâi i-arămoi. Aŝel primu [care curge]. *Sî chema arămoi. Spirt.* […] *Arămoiu,* […] *aŝela cînd i i-albastru. Şî… dacî nu păzăi lumînarea, lua foc în baniţ-acolo, da.*

[C]

Acela dintâi i-arămoi. Acel primu [care curge]. *Sâ chema arămoi. Spirt.* […] *Arămoiu,* […] *acela cînd i i-albastru. Şî … dacâ nu păzăi lumânarea, lua foc în baniţ-acolo, da.*

β. (a) ***focări*** ‘a pârli în foc butoiul, după ce au fost strânse doagele cu cercuri de fier’

– în DA II/I: absent; cf. *focar* „acela a cărui meserie e să îngrijască de foc”

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 132–133

[B]

Dipi ŝi le-am pus [doagele] *pi ŝerc, di-ecole... îl pui* [butoiul] *şî-l focăresc. I dau foc* [...]*, îi dau cu foc cu apî şî dipi ŝi s-au muiet g´ini, duaŝili, d-ecole-l pui ş-ăl trag la şufâ. La şufâ sau la un şurub.*

[C]

Dipi ci le-am pus [doagele] *pi cerc, de-acole... îl pui* [butoiul] *şî-l focăresc. Îi dau foc* [...]*, îi dau cu foc cu apâ şî dipi ci s-au muiet bini duagili, de-acole-l pui ş-ăl trag la şufâ. La şufâ sau la un şurub.*

γ. ***mălăiele*** [pl.] ‘grămezi, la adunat fânul din brazde’; în DLR VI: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/1, p. 172, r. 7–8; cf. r. 12–13

[B]

Dip-eŝeie dacî videm cî sî pălesc… brazdili puţîn,… li strînźém şî li făŝém mălăiele. Aşa sî spuné. Mălăieli. [...] *De-acole mălăielil-eŝeli li făŝém mai mari, porcuaii, aşa sî… sî spuné, porcoaii,… căpiţ. Dipi ŝi-l lăsam cîtiva zîli sî sî... păluiascî în... porcuaie, îl luam ş-ăl căram şî mi-l dipozîtam acasâ. Ca sî-l am pentru iarnî, pentru plugăriii.*

[C]

Dipi-aceie, dacâ videm câ sâ pălesc... brazdili puţîn..., le strângém şî li făcém mălăiele. Aşa sâ spuné. Mălăieli. [...] *De-acole mălăielili-eceli li făcem mai mari, porcoaii, aşa sâ... spuné, porcoaii,… căpiţ* [...].

δ. ***cărămidăriu*** (*galben-*~) ‘galben de culoarea cărămizii’

– în DA I/II: absent

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 125, r. 10–11

[B]

[Aici avem un galben] *în culuarea cărămizâ. Un galben cărămidăriu.*

[C]

[Un galben] *în culuarea cărămizî. Un galben cărămidăriu.*

5.2.3. Sensuri contemporane ale unor cuvinte considerate „învechite” sau aparente arhaisme: (a) ***zământi*** (cf. *zământoc*); ***lichium***

α. (a) ***zământi*** ‘a sfărâma, cu făcăleţul, cocoloaşele de făină din ceaun, când se mestecă mămăliga’

– cf. DLR XIV: (a) *zăminti* (învechit) „a (se) nelinişti, a se agita; a învălmăşi”; cf. *zăminteală*, *zămintitură* (învechite) „învălmăşeală” (citate din Dimitrie Cantemir); vezi şi *zământoc* „amestec”

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 106, r. 8

[B]

Cînd… ferbi [apa în ceaun]*, cînd sî umflâ, pun făină… cîtî trebuii* […]*. Şî pi urmâ o las di ferbi puţin, o… iau mai întîi şî o zămîntesc, dau puţin cu făcăleţu prin ea şî pi-urmî… dipi îsi ferbi… mai mult o iau la mestecat* […]*. După îci amestic mămăliga, o las bini di sî răscuaîci şî pi urmî* […] *iau îeonu cu totu şî… torn mămăliga pi masî.*

[C]

Când… ferbi [apa în ceaun]*, când sî umflâ, pun făină… cătî trebuii* […]*. Şî pi urmâ o las di ferbi puţin, o… iau mai întâi şî o zământesc, dau puţin cu făcăleţu prin ea şî pi-urmâ… dipi ci ferbi… mai mult o iau la mestecat.*

β. ***zământoc*** ‘umplutura plăcintei, formată din brânză, amestecată cu ouă şi diferite mirodenii’

– în DLR XIV: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 103, r. 16–17; cf. r. 11–13

[B]

Plăşinta cu brînzî […] *faşim aluatu, pentru foi* […]*. După aşeea faşim... zămîntocu. Acolo… puném puţinî drojdiii… sau ţaicî propiu-zîs, aşa…, puném: ouâli, amestecat cu lămîii…, cu… vaniliii, diferiti mirosuri. Ş-apoi punim brînza. Li punim un pic la răsărit şî-nşepim sî-ntindim fuaia după ş-o răsărit… aluatu,-ntindim fuaia şî punim… zămîntoc.* [...] [Ce înseamnă „zămîntoc”?] *Zămîntocu însamnî* […] *umplutura plăcintii. Da.*

[C]

Facim aluatu [pentru plăcinte]. [...] *După aceea facim... zămîntocu* [din brânză şi ouă, amestecate cu mirodenii]. [...] *Zământocu însamnâ* [...] *umplutura plăcintii.*

γ. ***lichium*** ‘pastă din făină de orz, de porumb, amestecată cu cenuşă, cu care se etanşează capacul *căldării*, la facerea rachiului’

– în DLR V: *luchium* („turcism învechit, rar”) „un fel de tencuială”, cu trimitere la Cihac şi Şăineanu; pentru varianta *lichium* se trimite la Cihac

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 83, r. 10–24

[B]

Puneam discog´ina-n… caldarea di rak´iu, o… puneam capacu, o unźém g´ini cu mămălíg-acolo [!] [= râde] *sau cu nişti… lik´ium di… cum îi zîśém noi atunś…* [Cum îi ziceaţi?] *Lik´ium. Lik´ium* [!]*, da.* [Din ce se făcea „lichiumul”?] *Tot din… făinî, di orz* […] *ca sî sî leźi, cu făin-amestecatî di popuşoi, mai puneam şî śenuşî, sî mai adăugăm sî mai înmulţîm acolo…* […]. [Numai… făina de păpuşoi şi cenuşa?] *Da. Cu apî, pâi natural câ sî făśé lik´iumu śala cu apâ. Cu apî călduţ-aşa. Da.*

[C]

Puneam discoghina-n caldarea di rachiu, o... puneam capacu, o ungém ghini cu mămălig-acolo [...] *sau cu nişte lichium di..., cum îi zîcem noi atunci...* [...] [Lichiumul se face] *din... făinâ, di orz... ca sî sî legi, cu făin-amestecatâ di popuşoi, mai puneam şî cenuşî.* [...] *Sî făcé lichiumu cela cu apâ. Cu apî călduţ-aşa. Da.*

5.2.4. Neologisme din vorbirea curentă neatestate în dicţionare: ***vermuz***

α. ***vermuz/-ă***, subst., adj, ‘culoarea verde gălbui; de culoare verde gălbui’:

– în DLR XIII/2: absent; cf. § 4.2.

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 222–223, r. 22; r. 10–15

[B]

Lîna [...] *o-ndrugăm, şî pă urm-o buim: vînâtî, verdi, vermuzî, roşiii, vişiniii... şî a-stea-s tuati felurli.* [Ce înseamnă asta, „vermuz”?] [...] *Se pune* [...] *buială galbenă, pă urmă k´icăm verde... şi dîn asta să faće... vermuz, mai deschis.*

[C]

Lâna […] *o-ndrugăm şî pă urm-o buim: vînâtî, verdi, vermuzâ, roşiii, vişiniii...* […]. *Se pune* [...] *buială galbenă, pă urmă chicăm verde... şî dîn asta să face… vermuz, mai deschis.*

5.2.5. Regionalisme: ***sprimblă***

α. ***sprimblă*** ‘cursă pentru prins păsări, formată dintr-un arc şi o sfoară, la capătul unui băţ’

– în DLR X/5: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 101, r. 11–19, cf. r. 6

[B]

Băieţîi… cari mai punea cîti-o sprimblî pin copaś prindea… găiţ, k´iţîgoi [!] *câ aşa sî spuni la noi aiśa,… păsâri.* […] [Ce-i aceea „sprimblă”?] *Sprimblâ: un arc îndoiet şî c-o sfoarî, la capîd-avé o gaur-aşa* [gest] *şi aiśa* [gest] *puném o bucăţîcî di cucuruz, popuşoi, da cucuruj, îi iera mai rău, înh´ipt-aşa-ntr-om băţ… Vinea… găiţîli şî… cînd dădea sî sî puii pi crangî… pi băţu śala, k´ica băţu. Ş-apăi… sî strînźa* […] *sfoara śei cari iera pusâ împrizuru băţulu, … cîn cădea băţu, sî dusa pisoarili-n źos. Şî arcu śala sî… îş dădea drumu. Ş-o strînźa… cu pisoarli la… la haragu śala… întors. Sprimblî-i spunea. Ş-o găsa în viii. O luam* [= pasărea] *o tăiam o... źumuleam noi acolo… făśam mîncari* [!]. *Iera bini. Acuma nu sî mai faśi.*

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

[C]

Băieţîi... cari mai punea câti-o sprimblî pin copaci prindea... găiţ, k'iţîgoi. [...] *Sprimblâ* [este] *un arc îndoiet şî c-o sfuară, la capît-ave o gaur-aşa şî aicea puném o bucăţîcî di cucuruz, popuşoi* [...] *înfipt aşa-ntr-on băţ...* [...] [Când se aşeza pasărea pe creangă] *sâ strângea* [...] *sfoara cei cari era pusâ împrijuru băţulu* [...]. *Şî arcu cela îş dădea drumu.*

5.3. Elemente de transcriere fonetică pentru graiurile din Moldova şi Bucovina

5.3.1. Urmărind explicarea aspectului fonetic al exemplelor date în secţiunea anterioară, schiţăm, în continuare, criteriile ce justifică selecţia trăsăturilor pe care le considerăm necesare pentru ca, în preluarea şi transcrierea textelor din volumele de tip TOD ce pot fi utilizate în varianta revizuită a DLR, să fie reflectate realităţile vorbirii subiecţilor. Conform celor avansate anterior (cf. § 4.2.1), am avut (şi avem) în vedere, ca exerciţiu de evaluare, semnalarea unor minime trăsături „dialectale", pe fondul celor „regionale" şi „populare" (vezi, mai sus, [B]), pentru a ne limita la cele „populare" (cărora li se adugă trăsături „accidentale", prezente în vorbire ([C]). Varianta [C] a textelor prezentate constituie formula pe care o considerăm necesară pentru a ne situa la nivelul foneticii textelor literare din secolul al XIX-lea, aşadar aceea care ar putea fi acceptată ca atare pentru citate în DLR. În cele ce urmează, facem o trecere în revistă a trăsăturilor fonetice din cele două categorii la care ne-am referit mai sus, cu precizarea că nu am avut în vedere doar textele selectate în § 5.1, ci pornim de la fapte ce caracterizează, în primul rând, graiurile din Moldova şi Bucovina.

> Cu privire la criteriile avute în vedere pentru literarizarea enunţurilor date ca exemple de ilustrare a sensului cuvintelor din graiurile din Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, vezi DGDS I: XIII; autorii au fost preocupaţi de respectarea autenticităţii graiurilor respective, prin reflectarea fonetismelor regionale şi dialectale ale acestora, viziune comparabilă, în ceea ce ne privește, cu modul în care au fost transcrise textele citate în paragraful [C].

5.3.2. Fonetisme „dialectale"; consoane:

– palatalizarea bilabialelor şi a labiodentalelor: *p*, *b*, *m*; *f*, *v* (pentru labiodentale există un dualism în ceea ce privește aria nordică şi cea sudică a „subdialectului" moldovenesc); fenomenul este prezent şi în zone din Muntenia şi Dobrogea, Oltenia şi Transilvania;

– fricativele *ŝ*, *ẑ* (< *ĉ*, *ĝ*);

– *ḍ*, ca arhaism fonetic: *ḍî*, *ḍîcem*, *auḍ* [2];

5.3.3. Fonetisme „regionale" şi „populare":

5.3.3.1. Vocale, diftongi

– finalele închise *-â*, *-î* (< *-ă*): *fatâ*, *vişînî*, respectiv *-i* (< *-e*): *soari*, *feti* [pl.], *turlili* [pla.];

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

– *-ă- > -â-*, *-î-*, respectiv *-e- > -i-* în poziţie atonă (în interiorul cuvintelor): *mânuşă*; *discui* [3], *muştiriu*, *nipoftit*, *pitrec* [3], *viniri*;

– „velarizarea”: *e*, *i* > *ă* (*â*), *î*, după consoanele „dure” (*s*, *z*, *ş*, *j*, *ţ*, *ḑ*, eventual *r*).

– tot ca velarizare interpretăm şi pierderea elementului palatal în diftongii ascendenţi *-ea-*, *-ia-*, ca şi dispariţia lui *i* final asilabic;

– *ă* protonic > *a* în tipurile: *barbat*, *padure*;

– *a* protonic > *ă* în tipurile *călindar*, *dător*, (în) *zădar*;

– diftongul *-eá* > *-é*, în finala unor substantive de tipul *măsé*, la formele de imperfect ale unor verbe, *fâşé*, *spuné*, şi la infinitive de tipul (a) *bé*, (a) *tăcé*;

– diftongul *-iá* > *-ié* la unele forme de imperfect, *tăié*, *muié* [3], şi de infinitiv: (a) *muié*, (a) *încondeié* (ouă roşii);

– sincopări;

– epenteze, asimilări, disimilări („accidentale”).

5.3.3.2. Consoane

– *ĝ*, ca arhaism fonetic: *ĝos*, *ĝoc*, *ĝudecată*;

– consoanele „dure” *s*, *z*, *ş*, *j*, *ţ*, *ḑ*; implicaţii morfologice: pluralele masculine şi feminine (*urş*, *braz*, *fraţ*; *coveţ*, *uş*); tot cu neutralizarea opoziţiei de număr: pl. de tipul *casă*, *fetiţă*; forme verbale de pers. [2]: *vez*, *poţ*; cf. şi tipul (ind.) *coasă*, (conj.) *să coasă*;

– *v* iniţial sau intervocalic + *o*, *u* > *h*: tipurile *holbură*, *hulpe*; *cohor*;

– sonorizarea oclusivelor şi fricativelor surde în grup cu sonante: *zmîntînă*, (a) *învejmânta*, *zloi*, *znop*, *sfejnic*, *buvniţă* (în enclavele munteneşti din sudul Moldovei);

– finala *-ar^{i}*, în tipurile *călindar^{i}*, *morar^{i}*, *ciubotar^{i}*;

– finalele *-or^{i}*, *-er^{i}*, în tipurile *agricultor^{i}*, *inginer^{i}* [sg.];

– epenteze, asimilări, disimilări;

– reducerea unor grupuri consonantice.

5.3.4. Grafii (în unele cazuri, este vorba de convenţii în scrierea literară)

– se preia pronunţarea, cu semivocala de sprijin, a pronumelor personale (*eu*, *el*, *ei ele*): *ieu*, *iou*, *io*; *iel*, *iei/ii*, *iele* şi a finalei subst. şi adj. feminine de tipul *farfuriii*, *vişâniii*;

– diftongul *u̯a*, rostire pentru *o̯a*;

– diftongul *i̯a*, rostire pentru *e̯a*;

– lipsa articolului hotărât (sg. m.) *-l*, a cărui funcţie este preluată de vocala de legătură (*-u*).

5.4. Pentru a oferi un termen de evaluare privind simplificarea operată pentru extrasele din [B] şi din [C], enumerăm, în continuare, pornind, în principiu, de la posibilităţile cuprinse în inventarul ALR (cf. § 4.1.5.1, 4.1.5.2), elementele de transcriere fonetică la care, în mod normal, se renunţă.

5.4.1. Trăsături de articulare, indiferent de nivel

5.4.1.1. Fenomene vocalice

– vocalele deschise *ę*, *ǫ*, *ą*;

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

– deschiderea lui *é* în poziţie *e*;

– monoftongarea lui *-oa* > *o̧* (în Bucovina), inclusiv ca arhaism fonetic în *no̧uă*, *vo̧uă*, *do̧uă*;

– vocalele închise *e̯, o̯, ă̯* ş.a.;

– vocala *ĕ* (*e* velar); şi în subvarianta *ĕ̯*;

– diftongarea „ţărănească” (ţinând seama de principiul silabic): *pu̯ot*, *mi̯érĝim*;

– „diftongoizii”: *pu̯ot*, *mi̯érĝim*;

– *-u* (final): *joc u̯*;

– *î* cu nuanţă anterioară: *î*;

– nazalizarea vocalelor (*ĩset*, *ũzîm*);

– afonizarea vocalelor şi grade de perceptibilitate;

– nuanţe vocalice intermediare (redate prin litere suprapuse): *puru î mb*, *am văzu ĭ t*, *am fo ă cut* (se reţine sunetul de bază);

– vocale lungi şi vocale scurte.

5.4.1.2. Fenomene consonantice

– *k'*, *g'* > *ĉ*, *ĝ*: *oĉ*, *înĝeţ* [2];

– dentalele muiate *t'*, *d'*, *n'*: *fet'e*, *d'int'e*, *carn'e*;

– *ş'*, *j'* (şi în enclavele munteneşti din sudul Moldovei); vezi şi tipul *uşe*, *grije*;

– nuanţe consonantice intermediare (redate prin litere suprapuse): *c/g*, *t/t´*, *d/d´* etc.; (în aceste situaţii se reţine sunetul de bază).

5.4.1.3. Fenomene „normale”, de pronunţie:

– *n* „velar” = *ŋ*: *mîŋcăm* (cf. şi *ŋ* palatal precedând consoane palatale);

– *n* silabic = *n̯*: *n̯doi*, *n̯tors*;

– *n* cu ocluzie incompletă: *în̮şir*;

– *m* silabic = *m̯*: *m̯part*, *m̯preună*;

– *m* cu ocluzie incompletă: *m̮făş*, (a) *m̮vălătuci*;

5.4.1.4. Efecte ale proceselor de „fonetică sintactică”

– modificări de sunete ce apar ca urmare a „coarticulării” (redate grafic prin semnul *legato*): disimilări, asimilări (de tipul sonorizării fricativelor şi oclusivelor urmate de sonante);

– nesiguranţa perceperii unui anumit sunet sau a unei secvenţe fonetice.

5.4.1.5. Accentuarea: notarea accentului principal şi secundar, ca şi a accentului „dublu”, de intensitate.

5.4.1.6. Elemente de ortografie

– se elimină sistemul cu bare oblice, simple şi duble (pentru notarea unităţilor intonaţionale ale fluxului vorbirii), înlocuite prin corespondentele [,] şi [.]; în consecinţă, se folosesc majusculele la început de propoziţie şi de frază;

– se folosesc şi alte semne de punctuaţie din scrierea oficială: ?, !, punctele de suspensie etc.

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

– ca şi în cazul editării de texte, secvenţele eliminate, în special în transcrierile din paragrafele [B] şi [C], sunt marcate prin [...]

5.4.1.7. Sunt eliminate simbolurile privind elemente paraverbale, nonverbale şi de caracterizare a desfăşurării anchetei:

– marcarea elementelor suprasegmentale: ritmul vorbirii ([L], [AL]), reacţii diverse ([!] „râde", respectiv [!!] „râde foarte tare" – uneori, manifestări din această ultimă categorie, dacă explică anumite fapte lingvistice, ar putea fi date în paranteze);

– reacţii ale informatorilor (corectarea, prin simbolul [k], ezitarea, prin simbolul [ε]);

– intervenţii ale anchetatorilor (sugerat, revenit, marcate prin simbolurile [σ], [ρ]) şi modul de a pune o întrebare, prin GEST, IMIT.;

– elemente nonverbale în enunţurile informatorilor (gesturi de aproximare, de indicare a locului, a dimensiunii, a sensului mişcării etc.), prin formulări de tipul „făceam aşa...", „puneam aici...", „era mare cam atât...", „venea de acolo...";

– notele de subsol.

6. De la atestări aparent disparate la proiecţii integratoare

Încercăm susţinerea ideii de ofertă credibilă pentru DLR pe care o pot reprezenta cuvinte de tipul celor de care ne-am ocupat în § 5.2.1–5.2.5, dar şi a altora de acelaşi tip, prin analiza statutului acestora, cu raportare la *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*.

6.1. Cuvinte neînregistrate în DA şi DLR, caracteristice graiurilor din anumite zone geografice.

6.1.1. Într-o localitate din judeţul Galaţi, am înregistrat cuvântul *duium*, numind o unealtă formată dintr-o scândură groasă de salcie sau de plop, de formă triunghiulară, în care erau înfipţi colţi de cremene; trasă de cai, la treieratul pe arie, cu ajutorul ei erau mărunţite paiele rezultate de la treierat (TD–Mold.Bucov. I/1, p. 113; explicaţia subiectului). În DGSD II, s.v., este înregistrat, pentru graiuri din Dobrogea, cuvântul *duien*, cu diferite variante (printre care şi *duium*), cu sensul „unealtă, constând dintr-o scândură în care erau înfipţi colţi de piatră, trasă de cai pe arie la treierat, pentru tocat paiele". Arealul geografic de referinţă (sud-estul Moldovei – Dobrogea) oferă posibilitatea explicării printr-un etimon turcesc, ca rezultat, ca şi în alte cazuri, al existenţei unei pieţe comerciale reprezentate de fosta raia a Brăilei.

6.1.2. În § 5.2.5 (*supra*), am prezentat textul în care apare subst. *sprimblă*, cu sensul ʻcursă pentru prins păsări, formată dintr-o vergea îndoită în formă de arc şi o sfoarăʼ (este vorba de graiul dintr-o localitate din judeţul Vrancea). Dat fiind aspectul fonetic, apropiat, dar mai ales datorită semnificaţiilor, măcar tangente, considerăm că putem pune în relaţie termenul *sprimblă* cu următorii termeni înregistraţi în DGDS III, după ALRR–Munt. Dobr., vol. III şi IV: [a] *springă*, având şi sensurile [a[1]] „vergeaua, varga arcului" (în localităţi din

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

judeţele Dâmboviţa şi Giurgiu) şi [a^2] „coardă de viţă-de-vie îndoită, arcuită şi băgată cu vârful în pământ pentru a se prinde; marcotă” (într-o localitate din judeţul Prahova); [b] *splingă* „arc de aruncat cu săgeţi” (Dâmboviţa). Statutul cuvintelor în discuţie se precizează dacă ne referim la faptul că în CADE a fost înregistrat termenul *springlă* „un fel de cursă întrebuinţată de copii pentru prins păsări” (cu trimitere la Rădulescu Codin, pentru zona Câmpulung-Muscel), explicat prin germ. *Sprenkel* (ce are şi sensul ‘laţ de prins păsări’) şi că Scriban 1939 înregistrează, cu indicaţia „Munt. est.”, un termen *splimbă*, cu sensul „capcană de prins cânii sau alte animale la semănături”, obiect a cărui descriere este foarte apropiată de aceea primită de noi pentru *sprimblă*. Dacă termenul de bază este de origine germană (deşi nu avem atestări pentru graiuri din Transilvania) şi ţinând seama de faptul că răspândirea teritorială a termenilor înregistraţi în DGDS III se completează cu atestarea sensului „săgeată” al termenului *springă*, pe lângă graiurile din centrul Munteniei, şi în graiuri din Dobrogea, formulăm ipoteza că această configuraţie areală ar putea fi considerată, în linii generale, din perspectiva efectelor lingvistice ale transhumanţei (ca un tip aparte al ariilor „binare”; cf. Dumistrăcel *et alii* 2007: 149–150). Date fiind intrările din CADE şi din Scriban, surprinde faptul că termenii în discuţie nu au fost consemnaţi în DLR X/5; adăugându-se informaţiile din TOD, apreciem că, după stabilirea cuvântului-titlu, prezenţa regionalismului respectiv în forma revizuită a DLR se justifică.

6.1.3. În § 3, am semnalat faptul că verbul (a) *stută̆i* ‘exciter les chiens contre quelqu’un’, absent în DLR, a fost înregistrat de Dumitru Şandru pentru Valea Almăjului, din sudul Banatului. În DGDS III acelaşi verb, cu aceeaşi semnificaţie (‘a asmuţi /câinele/’), a fost semnalat, după atlasul regional al Olteniei, pentru graiul dintr-o localitate din judeţul Mehedinţi. Această comunitate lingvistică va putea fi pusă pe seama etimonului cuvântului, probabil un împrumut de origine sud-slavă.

6.2. Neologismul *vermuz*

Una din cele mai interesante şi convingătoare apariţii lexicale din diferite corpusuri de TOD îndreptăţind prelurea în varianta revizuită a DLR o constituie existenţa numelui de culoare *vermuz*, neînregistrat în dicţionarele limbii române, pentru cunoaşterea situaţiei căruia rezumăm analiza întreprinsă de Hreapcă 2012a: *passim*. Autoarea a propus ca etimologie fr. *vert mousse*, pe baza atestării cuvântului în texte de la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar şi contemporane, de pe internet. În graiuri din sudul Moldovei şi de la vorbitori din zone orăşeneşti ale Moldovei, termenul a fost înregistrat ca numind culoarea verde gălbui, ‘burăticiu’ (cf. § 5.2.4). Cu sensuri apropiate (‘vernil’ şi [culoare] ‘cam prăzulie’), *vermuz*/*ă* apare, pentru judeţul Prahova, şi în DGDS III (sensul „bentiţă /de culoare vernil/ pusă ca garnitură pe marginea laibărului”, înregistrat aici, poate să reprezinte trecerea numelui culorii asupra unui obiect de culoarea respectivă; cf. Hreapcă 2012a: 94).

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

7. În loc de concluzii

7.1. De la începuturi, cel puţin în mediul academic românesc, s-au manifestat rezerve faţă de rezultatele în cunoaşterea limbii prin lucrările de geografie lingvistică. Ilustrativă în acest sens este, de exemplu, disputa, privind metoda geografiei lingvistice şi semnificaţia datelor înregistrate pe hărţi, dintre promotorul realizării *Atlasului lingvistic român*, Sextil Puşcariu, şi creatorul şcolii lingvistice bucureştene, Ovid Densusianu. Îndată după apariţia, în 1936, a *Prospectului* la *Atlas*, acesta din urmă punea sub semnul întrebării, printre altele, afirmaţia primului după care, datorită lucrărilor de geografie lingvistică, am putea afla şi „că prin centrul Transilvaniei «florilor» li se zice *pene*...”; or, susţine Densusianu, „în ce priveşte *pene* că ar fi sinonim cu «flori», prin centrul Ardealului, din felul cum se exprimă Puşcariu ar reieşi că semnificaţia aceasta ar fi generalizată prin acele părţi; se spune *pana*, *penele* («florile») de la pălărie, dar aceasta nu înseamnă că «florilor li se zice *pene*» orişicând... nu cresc *pene* pe câmp şi nu se culeg din grădină” (Densusianu 1937: 342). Necunoaşterea realităţii în cazul adus în discuţie este sancţionată de Puşcariu nu mai puţin maliţios, considerând „aserţiunea” respectivă drept „gratuită”: „Clujenii ştiu – şi fără mărturia Atlasului – că acolo «penele» şi nu «florile» cresc pe câmp şi că grădinarul îţi vinde «pene». Servitorul de la Muzeul Limbii Române, P. P., stropeşte vara în fiecare zi «penele» din grădină”. Mai mult, sensul respectiv este atestat şi într-o culegere de folclor (citată): „Pană de măr creţ” (Puşcariu 1936–1938: 403–404). După ce schiţează posibilitatea evoluţiei semantice *pană* → ‘floare’ prin etapa ‘floare de la pălărie’, Puşcariu dezvoltă (*op. cit*., p. 404–406, 422–424) problema specificului anchetelor dialectale pentru întocmirea unui atlas lingvistic, insistând asupra modului cum trebuie interpretate, obiectiv şi într-o raţională complementaritate cu datele istoriei limbii, informaţiile cartografiei lingvistice, puncte de vedere utile şi astăzi, mai ales în varianta actualizată a *seriei Puşcariu* din DLR.

7.2. În ceea ce priveşte sensul demersului de faţă, aducem în discuţie şi următorul aspect practic. Poate că rezultatele tipărite ale cercetărilor din programul (iniţial) NALR se prezintă, pentru ne-dialectolog (mai ales ca „scriitură”), aparent rebarbative, însă dificultatea lecturii nu o depăşeşte pe aceea a descifrării grafiei chirilice din tipăriturile coresiene sau din manuscrise cum ar fi „Procanonul” lui Petru Maior. Dar, de fapt, aceasta ar fi o barieră filologică încă surmontabilă. Un grad sporit privind dificultatea accesării surselor respective îl reprezintă, însă, interpretarea corectă a informaţiilor, cu plasarea cuvintelor şi semnificaţiilor acestora în contextul pe care îl constituie specificul culegerii materialului şi comentariile redactorilor, începând cu datele despre anchetă şi subiecţi, până la descifrarea simbolurilor ce indică elemente de paraverbal şi nonverbal, însoţitoare ale redactărilor, reflectând o comunicare de tip special. Chiar nici dialectologii nu pot fi surprinşi de apariţia unor atare... obstacole. Cu referire la acest aspect, însuşi un lingvist de talia lui Antoni Griera, autorul atlasului lingvistic al Cataloniei, referindu-se

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

doar la confruntarea cititorului cu hărţile lingvistice, scria: „Preparar un atlas es cosa superbale si bien difícil. Interpretar los mapas es cosa màs que difícil” (*Interpretación de mapas de los atlas lingüísticos románicos*, Barcelona, 1968; cf. Dumistrăcel *et alii* 1997: 173 ş.u., § 3.2, *Interpretarea rezultatelor anchetei dialectale*). Dar este sigur, în primul rând, că şi o atare dificultate poate fi depăşită printr-o formaţie tehnică a lexicografului: încă una, relativ minoră faţă de abilitarea în probleme de istoria limbii, de filologie, editarea textelor, fonetică, gramatică, semantică şi stilistică, aşadar una din cele mai complexe formaţii ale unui profesionist pe terenul lingvisticii aplicate. În al doilea rând, faţă de rolul de comentatori în ceea ce priveşte realizarea formei revizuite a DLR pe care ni l-am asumat prin articolul de faţă şi date fiind probleme reale ale acestei complexe întreprinderi ştiinţifice, credem că am putea face încă un pas, propunând cooptarea dialectologilor specializaţi în diferite arii regionale ale dacoromânei în calitate de colaboratori.

7.3. În sfârşit, ne referim la un ultim aspect de natură să fie luat în considerare în proiectarea şi realizarea formei actualizate a DLR. Prezenţa regionalismelor şi a cuvintelor dialectale se dovedeşte a fi chiar o trăsătură distinctivă favorabilă în cadrul proiectului de colaborare internaţională ENeL – European Network of e-Lexicography (cf. www.elexicography.eu): printre criteriile de selecţie a dicţionarelor din viitorul portal (dictionaryportal.eu), unul dintre puncte cere să se menţioneze dacă sursa respectivă cuprinde sau nu informaţii dialectale, vizând, pe această cale, corelarea lucrărilor lexicografice cu sursele acestora. Sunt avute în vedere, în special, dicţionarele academice, şi, apoi, alte dicţionare apreciate ca prestigioase pentru fiecare limbă.

SURSE

Bistr. N.: *Texte dialectale şi glosar. Bistriţa-Năsăud*, de Maria Marin, Marilena Tiugan, Bucureşti, Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice, 1987.

GRAIUL, I: *Graiul nostru*, de Ion Aurel Candrea, Ovid Densusianu, Th. D. Sperantia, Bucureşti, Socec & Co, vol. I, 1906.

Marin, Mărgărit 2005: Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Porţile de Fier: Cornelia Cohuţ, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier”. I. Texte şi sintaxă*, Bucureşti, 1973.

Şandru 1937: Dumitru Şandru, „Enquêtes linguistiques du Laboratoire de Phonétique Expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest, Valée de l’Almăj (Bănat)”, *Bulletin linguistique*, V, p. 125–189.

Teaha, CN: Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, Editura Academiei, 1961.

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Avram, Andrei, 2014, „Palatalizarea consoanelor şi etimologia limbii române”, *Studii şi cercetări lingvistice*, LXV, nr. 1, p. 3–21.

Coşeriu, Eugeniu, 1996, *Lingvistica integrală*, interviu cu…, realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

D[sensusianu], O[vid], 1937, recenzie la *Prospectul* „Atlasului lingvistic român”, *Grai şi suflet*, VII, p. 341–344.

Dumistrăcel, Stelian, 1978, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Dumistrăcel, Stelian, 2014, „Textele orale în registru dialectal ca bază de date pentru exegeze lingvistice”, în vol. *Ion Coteanu, in memoriam*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 119–136.

Dumistrăcel, Stelian, Doina Hreapcă, 2007, „«Nomadismul» românilor: ariile binare şi de tip «coridor» de pe hărţile atlaselor lingvistice româneşti”, în vol. *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 145–165.

Dumistrăcel, Stelian, Doina Hreapcă, Luminiţa Botoşineanu, 2011, „De la atlasul lingvistic naţional la atlasele regionale: semnificaţia diferenţelor”, în vol. *Studii de dialectologie şi onomastică. Omagiu Domnului Teofil Teaha*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 219–242.

Dumistrăcel, Stelian, Doina Hreapcă, Luminiţa Botoşineanu, 2015, „Lucrările româneşti de geografie lingvistică şi *Dicţionarul limbii române* al Academiei: oferta lexicografică a materialului necartografiat şi problema «literarizării»”, *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, LV, p. 11–72.

Hreapcă, Doina, 2012a, „Rom. *vermuz* – fr. *vert mouse*?”, în vol. *Bătrânul înţelept de la Pylos*. *Volum omagial dedicat lui Andrei Avram la optzeci de ani*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 93–102.

Hreapcă, Doina, 2012b, „Valorificarea lexicografică a cercetărilor româneşti de geografie lingvistică”, *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, LII, p. 216–222.

Philippide, Alexandru, 1910, *Un specialist român la Lipsca*, Iaşi, Tipografia „Dacia” P & D. Iliescu.

Philippide, Alexandru, 1984, *Opere alese*. *Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei.

Puşcariu, Sextil, 1936–1938, „Pe marginea cărţilor” (VI), *Dacoromania*, IX, p. 403–446.

Scriban, August, 1939, *Dicţionaru limbii romîneşti*; Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iaşi.

SIGLE

ALR I: *Atlasul linguistic român*, Partea I (ALR I), de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938.

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)

ALR II: *Atlasul linguistic român*, Partea II (ALR II), vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.

ALRT II: Muzeul Limbii Române, *Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici, Suplement la *Atlasul linguistic român II*, Sibiu-Leipzig, 1943.

CADE: I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat;* Partea I, *Dicţionarul limbii române din trecut şi astăzi,* de I.-Aurel Candrea; „Cartea Românească", Bucureşti [1926–1931].

DA: Academia Română, *Dicţionarul limbii române*; I/I, [Literele] *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp, şi C. Sfetea, 1913; I/II, [Litera] *C*, Bucureşti, Tipografia Ziarului «Universul», 1940; II/I, [Literele] *F–I*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1934.

DGDS: *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, coord. Maria Marin, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, vol. I, Literele *A–C* (2009); vol. II, Literele *D–O* (2010); vol. III, Literele *P–Z* (2011), Bucureşti, Editura Academiei Române.

DLR: Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei Române; I/3, Partea a 3-a, Litera *D* (*d–deînmulţit*), 2006; I/6, Partea a 6-a, Litera *D* (*discord–dyke*), 2009; V, Litera *L* (*l–luzulă*), 2008; VI, Litera *M*, 1965–1968; IX, Litera *R*, 1975; X/5, Partea a 5-a, Litera *S* (*spongiar– swing*), 2006; XIII/1, Litera *V* (*v–veni*); 1997; XIII/2, Partea 2-a, Litera *V* (*venial–vizurină*), 2002; XIII/3, Partea a 3-a, Litera *V* (*vîclă–vuzum*), 2005; XIV, Litera *Z*, 2000.

NALR–Olt.: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, vol. I, 1967; vol. II, 1970; vol. III, 1974; vol. IV, 1980, Bucureşti, Editura Academiei Române.

TD–Mold. Bucov.: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale*; vol. I/1, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Iaşi, Editura Academiei Române, 1993; vol. I/2, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Iaşi, Editura Academiei Române, 1995.

TD–Munt.: *Texte dialectale. Muntenia*, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, vol. I, 1973, Bucureşti, Editura Academiei.

TD–Olt.: *Texte dialectale. Oltenia*, de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei, 1967.

Stelian DUMISTRĂCEL, Doina HREAPCĂ, Luminiţa BOTOŞINEANU
Institutul de Filologie Română „A. Philippide" al Academiei Române, Iaşi

BDD-V4248 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:00:24 UTC)